

Conservació preventiva: curar-se en salut, la millor opció per al patrimoni gràfic

MARIA PALAU

El “val més prevenir que curar” és un principi que els professionals de la conservació i restauració del patrimoni cultural tenen assimilat des de fa molt de temps. Sovint, però, despleguen la seva feina amb dificultats. Ho va tractar la taula rodona *Noves estratègies de conservació preventiva* que es va celebrar el 19 de juny a la Biblioteca de Catalunya, en el marc de les Segones Jornades de Patrimoni Gràfic, i en què es va conjugar una mirada de present i de futur als reptes de la disciplina que s’ocupa d’evitar o de minimitzar el deteriorament dels béns culturals.

Les col·leccions gràfiques del país són ingents i topen amb un greu problema: la manca de professionals en les institucions públiques. “Tenim uns mitjans humans molt bons, però són pocs i hem de recórrer a la contractació externa”, va subratllar Gemma Goicoechea per definir la realitat de l’àrea de conservació-restauració de l’Arxiu Nacional de Catalunya (ANC), de la qual n’és responsable. En l’ordre de prioritats de l’ANC, les actuacions en conservació preventiva ocupen un lloc preferent. Per contra, “restauem el mínim i imprescindible”, va precisar Goicoechea.

En l’àmbit dels museus, Benoit de Tapol, responsable de conservació preventiva del Museu Nacional d’Art de Catalunya (MNAC), va advertir que la situació és complexa, tal com demostra una enquesta impulsada pel Departament de Cultura de la Generalitat a tots els equipaments registrats del país. “Tothom parla molt de conservació preventiva, però no apareix en els organigrames dels centres”, lamenta. De Tapol va recordar que al museu de capçalera de l’art català va ser una conquesta que a partir del 1994 el seu departament passés a anomenar-se “de restauració i conservació preventiva. Crec que va ser el primer d’Espanya en tenir aquesta nomenclatura. Si no hi ha el nom, no pot haver-hi el concepte”. Aquest tècnic del MNAC es va mostrar esperançat amb el programa *Re-org*, un mètode per reorganitzar els espais de reserva, millorar l’emmagatzematge i el sistema de documentació de les col·leccions dels museus, creat per l’ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property-UNESCO), que a Catalunya es va començar a implementar el 2019.

A la taula rodona, Berta Blasi, amb taller propi des del 2008, a Tiana, va ser la veu de les empreses privades, veritables aliades de les institucions públiques. “Nosaltres malauradament entrem en joc quan ja tot ha fallat i toca restaurar. L’ideal seria que no arribéssim mai a aquest extrem. També fem assessorament i plans de conservació preventiva que haurien de tenir tots els centres, però no hi són pràcticament enlloc, exceptuant les grans institucions i les que al capdavant tenen gent molt motivada.” “Es fa molta feina per part de les institucions, però falta personal per poder atendre

les necessitats. És impossible que arribin a tot arreu”, va dir, en línia amb l’argumentari dels seus companys de debat. Blasi creu que el principal repte de futur és dotar tot el país de “professionals formats.” La realitat és delicada, perquè per exemple “no hi ha cap arxiu comarcal que tingui un restaurador i conservador.” Una solució que sempre ha estat sobre la taula és crear “figures itinerants o distribuïdes per zones”, va recordar Blasi.

En un panorama, doncs, coix principalment de recursos humans, s’hi sumen altres desafiaments que trastocuen o trastocaran aviat les lògiques amb què fins ara s’han regit els plans de conservació preventiva del patrimoni gràfic. Un de rellevant és l’escalfament del planeta. Què cal o caldrà repensar? “En el cas dels arxius, hem de replantejar-nos com els construïm. Hem d’anar fent uns dipòsits cada vegada més tancats i més cuirassats perquè els fenòmens meteorològics seran més extrems. Tindrem més calor a l’estiu i més fred a l’hivern, és a dir, més oscil·lacions. Els aparells de clima que tenim ara no sabem si aguantaran aquests canvis. Tampoc sabem si aquests canvis podran provocar que tinguem més microorganismes, que ens apareguin més plagues...”, avisa Goicoechea. L’escenari és incert, però hi ha consens en el sector que cal ser previsors.

En els museus, va raonar De Tapol, el gran maldecap sempre han sigut les filtracions d’aigua per deficiències en les cobertes i les baixants, una problemàtica que encara es pot accentuar més amb l’impacte del canvi climàtic. La Dana de València, que va ser tan destructora de materials sobre paper, hauria de ser vista i analitzada per reformular l’estat de la qüestió de molts arxius que es troben en soterranis o en instal·lacions precàries. Però l’especialista del MNAC sap que el mal no sempre es vesteix de catàstrofe imprevista. “Pel que jo he viscut en 30 anys de moure’m en moltíssims museus, els accidents i els danys arriben quan es fan reformes, perquè no es duen a terme amb la cura suficient.”

Per a Blasi, el canvi de xip també hauria de ser “no blindar-nos, sinó adaptar-nos a l’exterior”. “Potser haver de rebaixar condicions ambientals que ara mateix ja són poc sostenibles econòmicament per a algunes institucions. No tothom es pot permetre un sistema de climatització de control de la temperatura i la humitat; primer comprar-lo, després que funcioni i no falli, i mantenir-lo 24 hores/365 dies. Sabem que hi ha alternatives. Per exemple, ventilar quan les condicions de fora són favorables.” I, per descomptat, caldria donar una atenció privilegiada al més bàsic: la higiene de la col·lecció. Les condicions més elementals encara no s’estan aplicant a tot arreu, critica Blasi.

Desafiaments nous, però, alhora, eines noves per poder entomar-los. La Intel·ligència Artificial pot jugar un paper? “Per prediccions climatològiques ens aniria molt bé. Potser per detecció de patologies també podria servir. Però s’ha de fer molta investigació, i no tenim ni els diners ni el temps”, precisa Goicoechea. Per a Blasi, una vegada més, també és un tema de recursos. D’IA ja hi ha models de previsió d’envelliment de peces, però algú ha d’entrar totes les dades de les condicions del

fons que les custodien perquè siguin eficaces. “Quin percentatge de les col·leccions estan ben descrites en patologies?”, es pregunta Blasi a tall d'exemple. Per si sola, la IA no detectarà espontàniament que un gravat o una fotografia demanen un tractament específic.

“D'investigació se'n fa, el tema és que la informació sigui accessible”, anota De Tapol. Hi ha una nova sensibilitat envers la conservació preventiva i n'és prova que l'Escola Superior de Conservació i Restauració de Béns Culturals de Catalunya va posar en marxa l'any passat un màster d'aquesta especialitat. És clar que el món anglosaxó està a l'avantguarda d'aquests coneixements, amb molta més tradició que no pas en els països mediterranis. Però això no vol dir que Catalunya no estigui al dia de les novetats. El sector té les antenes posades i considera les últimes innovacions. “No sempre aplicar el darrer que ha sortit és una bona idea. A vegades necessita un recorregut per veure si funciona o no”, matisa Blasi. I el que segur que és una bona estratègia per avançar és “la col·laboració entre professionals i compartir sabers”, assenyala Goicoechea. “El sentit comú no es pot oblidar mai. Seguir una recomanació del Canadà on tenen -40 graus a fora és absurd”, anota De Tapol.

L'expert del MNAC creu que un llast en la conservació preventiva dins dels museus és que no sempre s'escolta la veu dels tècnics, per exemple en les gestions dels préstecs d'obres per a exposicions temporals que tutel·len els departaments de registre “amb consignes de fa vint anys”. “La lentitud de les institucions per actualitzar-se no us el podeu ni imaginar”, critica.

L'ANC té un projecte de futur molt il·lusionant: una nova seu. La responsable de la seva àrea de conservació-restauració va donar detalls de la seva concepció modèlica. Els 12.000 metres quadrats de l'actual edifici ja estan al límit, amb uns 38 quilòmetres de documentació d'arxiu. Cal sumar-hi set milions d'imatges, 140.000 cartells i dibuixos, 197.000 mapes i plànols, 24.000 audiovisuals, una biblioteca de 149.000 ítems... “Estem al 95-98% d'ocupació.” Ja s'està construint, al costat, el nou edifici de l'ampliació. Tot l'equip de la institució ha intervingut en el disseny dels plànols, un fet rellevant. Els arquitectes han anat adaptant el projecte en funció de les necessitats que els plantejaven. “Les parets dels dipòsits no donaran a l'exterior sinó que hi haurà una galeria que els rodejarà. En l'edifici que tenim ara, construït fa 30 anys, ens trobem que el clima de fora ens influeix molt en el clima de dins; ens el modifica molt”, va argüir Goicoechea. A més, la climatització anirà en horitzontal i no en vertical com tenen ara. Els tècnics també han aconseguit que s'hi habilitin sales de primers tractaments independents per fotografia i documents textuais. I que la coberta sigui a dues aigües. Si no hi ha imprevistos, les obres finalitzaran l'estiu de l'any que ve.

Els dos darrers anys a Catalunya s'han inaugurat un munt de nous (o renovats integralment) museus. S'ha aprofitat l'ocasió per adaptar els edificis als estàndards de la conservació preventiva? De Tapol va respondre, i no precisament amb gaire entusiasme. Arquitectònicament, va subratllar que massa sovint no es fan les

propostes més idònies. En tots els que coneix -assegura- ha acabat sorgint un problema relacionat amb el clima. “Catalunya té un clima excel·lent per a la conservació, però tenim un forat a l’hivern, que és quan hi ha més humitat”, va alertar.

Com a conclusió del diàleg: cal invertir en conservació preventiva perquè, com diu la dita, val més prevenir que curar.